

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 333+314.18(477.82)

Особливості гео економічних та демографічних умов Волинської області

Мольчак Я.О.

доктор географічних наук, професор,
Луцький національний технічний університет

Андрощук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Луцький національний технічний університет

Мисковець І.Я.

кандидат географічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет

Стаття присвячена демографічному та гео економічному дослідженню сучасних проблем регіонального розвитку Волинської області; вивченню транспортно-географічного положення регіону, зосередженого в регіоні природно-ресурсного, трудового й економічного потенціалу, особливостей історичного та територіального розвитку господарства області.

Ключові слова: демографія, урбанізація, господарський комплекс, економічний стан, промислове виробництво, регіональний розвиток.

Molchak Ya.O., Androshchuk I.V., Myskovets I.Ya. ОСОБЕННОСТИ ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИХ И ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена демографическому и геоэкономическому исследованию современных проблем регионального развития Волынской области; изучению транспортно-географического положения региона, сосредоточенного в регионе природно-ресурсного, трудового и экономического потенциала, особенностей исторического и территориального развития хозяйства области.

Ключевые слова: демография, урбанизация, хозяйственный комплекс, экономическое состояние, промышленное производство, региональное развитие.

Molchak Ya.O., Androshchuk I.V., Myskovets I.Ya. FEATURES OF GEO-ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC CONDITIONS IN VOLYN REGION

The article is devoted to geodemographic and geoeconomic research of issues of regional development of Volyn region. Study transport geographical location of the region, and concentration in the area of natural resources, employment and economic capacity, historical features and territorial development of the region.

Key words: demography, urbanization, economic situation, industrial production and regional development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Волинська область розташована на крайньому північному заході України, на перехресті важливих транспортних шляхів зі Східної Європи у Західну, що особливо важливо для розвитку зв'язків із різними країнами світу.

Волинь – єдиний регіон України, що має кордон із країнами Європейського та Митного союзів.

На півночі Волинська область межує із Брестською областю Республіки Білорусь (протяжність кордону – 205 км), на сході – з Рівненською областю (410 км), на півдні – зі

Львівською областю (125 км), на заході – з Холмським і Замостським воєводствами Республіки Польща (135 км).

Територія Волині становить 20,1 тис. км² (3,3% території України), простягається з півночі на південь на 187 кілометрів, а із заходу на схід – на 163 кілометри.

Шляхом критичного аналізу наукових публікацій, статистичних даних, нормативних документів тощо в роботі визначено спектр демографічних та гео економічних проблемних питань, окреслено коло соціальних та економічних проблем, властивих сучасним

територіальним системам Волинської області та іншим територіям.

Напрацювання нових підходів і відносин між соціумом та економічним потенціалом і формування при цьому нового економічного механізму господарювання зумовлено розвитком та збалансованим функціонуванням промислового й агроресурсного потенціалу в області.

Сьогодні наука, як і вся територіальна громада, повинна вирішити важливі завдання трансформації демографічних та економічних проблем таким чином, щоби, з одного боку, підвищити продуктивність господарства, повністю задіяти наявний працересурсний потенціал, зменшити рівень соціальної, демографічної та екологічної напруги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми структурної модернізації національної та регіональної економіки і формуванню ефективної демографічної політики присвячено дослідження відомих вітчизняних учених, таких як О.І. Шаблій, Л.С. Дорошенко, С.Г. Стеценко, В.В. Безуглий, С.В. Козинець та ін. Аналіз цих досліджень свідчить, що окреслені наукові підходи вражають своєю розмаїтістю. Але, незважаючи на значущість, комплексність цих робіт, ґрунтовні дослідження питань формування сталого гео економічного та демографічного розвитку прикордонних регіонів необхідно продовжувати.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Досліджуючи напрями оптимізації структури регіональної економіки, які забезпечать підвищення конкурентних позицій регіону на державному та європейському ринку в умовах інтеграційних перетворень, необхідно визначити умови, чинники і можливості гео економічного та демографічного сталого розвитку Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Населення області на 1 січня 2014 р. становило 1041,3 тис. осіб (2,3% населення України), у тому числі 543,7 тис. осіб (або 52,2 відсотка) міського та 497,6 тис. осіб (або 47,8 відсотка) сільського населення.

Майже 72 відсотки населення сконцентровано у центральних і південних районах області, де щільність сягає 76 осіб на 1 км² (у середньому по Україні – 75 осіб). Північна частина Волині заселена рідше – 22–36 осіб на 1 км², а в середньому по області цей показник становить 52 особи на 1 км².

Серед регіонів області найбільш густозаселене м. Луцьк (5 тис. осіб на 1 км²), найменш – Турійський район (22 особи на 1 км²).

Станом на 1 січня 2014 р. у Волинській області – 1087 поселень, у тому числі міських – 33, сільських – 1054.

Адміністративно-територіальний устрій області загалом типовий для України. Райони області у своїй більшості близькі за територією, проте суттєво відрізняються за чисельністю населення та його щільністю.

Впродовж 1989–2013 рр. населення області скоротилося лише на 1,9 відсотка (по Україні чисельність населення впродовж двох міжпереписних періодів скоротилася на 6,3%), відбувся перерозподіл кількості міського та сільського населення – збільшення чисельності міського населення на 4,9 відсотка та зменшення кількості сільського населення на 8,4 відсотка.

За міжпереписний період (1989 та 2002 рр.) чисельність (наявного) населення області зменшилася на 0,5 тис. осіб.

Зменшення кількості населення мало місце у переважній більшості регіонів країни, за винятком Волинської, Закарпатської, Рівненської областей та м. Києва, де цей показник залишився практично на рівні 1989 р.

В області спостерігається міграційне скорочення чисельності населення. Так, з 1994 по 2008 р. чисельність населення області зменшувалась за рахунок як природного скорочення, так і від'ємного міграційного сальдо. При цьому міграційне скорочення було значно меншим за природне скорочення населення.

Виїзд жителів за межі області проявлявся у зменшенні населення до 2007 р. У подальшому під впливом позитивних змін соціально-економічного розвитку області в регіоні відбувалось зменшення величини міграційного руху.

Якщо у 2002 р. природне та міграційне скорочення населення становило відповідно –3,1 та –1,9 тис. осіб, то у 2015 р. природний приріст населення становив 1,0 тис. осіб, а міграційний приріст – 0,3 тис. осіб (табл. 1).

Область у своєму складі має 16 адміністративних районів, 11 міст, 22 селища міського типу, 1054 сільських населених пункти та 4 міста обласного підпорядкування.

Понад 70 відсотків міського населення зосереджено в містах обласного підпорядкування – Луцьку, Володимирі-Волинському, Ковелі та Нововолинську.

Динаміка рівня урбанізації загалом по області та в розрізі адміністративних районів наведена нижче в таблиці 2.

При цьому варто відзначити, що питома вага міського населення дещо нижча за

середньоукраїнські показники (69% по Україні та 52,2% по Волинській області), а сільського – вища, що характерно для областей з переважно аграрним профілем спеціалізації.

Рівень урбанізації Закарпатської області – 37 відсотків, Чернівецької та Івано-Франківської – 43 відсотки, Тернопільської – 44 відсотки, Рівненської – 48 відсотків (табл. 3).

Таблиця 1

Територія і кількість адміністративно-територіальних одиниць у містах і районах

	Населення наявне тис. осіб на 1 січня 2014 року	Територія, км	Частка в загальній площі території області, %	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Населені пункти			Сільські ради
					міста	селища міського типу	сільські населені пункти	
					одиниць			
Волинська область	1041,3	20 144	100,0	51,7	11	22	1054	379
м. Луцьк	216,1	42	0,2	5144,7	1	–	–	–
м. Володимир-Волинський	39,0	17	0,1	2292,0	1	–	–	–
м. Ковель	69,0	47	0,1	2292,0	1	–	–	–
м. Нововолинськ	58,1	17	0,1	3416,1	1	1	–	–
райони								
Володимир-Волинський	25,6	1039	5,1	24,7	1	–	77	20
Горохівський	52,4	1122	5,6	46,7	2	2	90	36
Іваничівський	32,4	645	3,2	50,2	–	1	58	23
Камінь-Каширський	63,4	1747	8,7	36,3	1	–	64	31
Ківерцівський	63,9	1414	7,0	45,2	1	2	72	24
Ковельський	40,4	1723	8,6	23,4	–	2	91	28
Локачинський	22,5	712	3,5	31,7	–	1	53	19
Луцький	62,1	973	4,8	63,8	–	2	83	29
Любешівський	56,0	1450	7,2	24,9	–	1	46	20
Любомльський	39,6	1481	7,4	26,8	1	1	68	22
Маневицький	54,9	2265	11,2	24,3	–	2	69	30
Ратнівський	52,1	1437	7,1	36,2	–	2	67	22
Рожищенський	39,8	928	4,6	42,9	1	1	66	28
Старовижівський	30,6	1121	5,6	27,3	–	1	46	19
Турійський	26,4	1205	6,0	21,9	–	2	74	20
Шацький	16,9	759	3,8	22,3	–	1	30	8

Таблиця 2

Динаміка рівня урбанізації

Роки	Всього населення, тис. чол.	у тому числі		Рівень урбанізації, %
		міське	сільське	
1989	1061,2	518,2	543,0	48,8
2002	1060,7	533,2	527,5	50,3
2006	1040,4	527,2	513,2	50,7
2010	1036,7	535,4	501,3	51,6
2011	1037,1	537,0	500,1	51,8
2012	1038,6	539,1	499,5	51,9
2013	1040,0	541,5	498,5	52,1
2014	1041,3	543,7	497,6	52,2

Таблиця 3

Рівень урбанізації Волинської області в розрізі адміністративних районів

Назва територіальних одиниць	Населення на 01.01.02	у тому числі		Рівень урбанізації, %	Населення на 01.01.2014	у тому числі		Рівень урбанізації, %
		міське	сільське			міське	сільське	
Область	1060,7	533,2	527,5	50,3	1041,3	543,7	497,6	52,2
<i>Райони</i>								
Володимир-Волинський*	66,6	40,6	26,0	61,0	64,6	41,2	23,4	63,8
Горохівський	57,1	15,1	42,0	26,4	52,4	15,0	37,4	28,6
Іваничівський*	94,8	65,7	29,1	69,3	90,5	64,9	25,6	71,7
Камінь-Каширський	61,9	10,8	51,1	17,4	63,4	12,2	51,2	19,2
Ківерцівський	66,4	25,7	40,7	38,7	63,9	24,0	39,9	37,6
Ковельський*	109,4	74,7	34,7	68,3	109,4	77,6	31,8	70,9
Локачинський	25,3	4,1	21,2	16,2	22,5	3,9	18,6	17,3
Луцький*	264,9	214,5	50,4	81,0	278,2	222,2	56,0	79,9
Любешівський	36,8	5,6	31,2	15,2	36,1	5,8	30,3	16,1
Любомльський	43,3	13,6	29,7	31,4	39,6	13,3	26,3	33,6
Маневицький	57,3	14,2	43,1	24,8	54,9	14,7	40,2	26,8
Ратнівський	52,6	13,1	39,5	24,9	52,1	14,2	37,9	27,3
Рожищенський	42,9	15,4	27,5	35,9	39,8	15,2	24,6	38,2
Старовижівський	34,1	5,3	28,8	15,5	30,6	5,3	25,3	17,3
Турійський	29,1	9,1	20,0	31,3	26,4	8,9	17,5	33,7
Шацький	18,2	5,7	12,5	31,3	16,9	5,3	11,6	31,4

* З урахуванням чисельності міст обласного значення – Володимира-Волинського, Нововолинська, Ковеля та Луцька.

Таблиця 4

Місце Волинської області у господарському комплексі України

Показники	Роки		
	2005	2008	2013
Питома вага у валовому регіональному продукті, %*	1,48	1,34	1,37
Місце серед регіонів України	24	24	24
Питома вага у реалізованій промисловій продукції, %	1,2	0,9	0,9
Місце серед регіонів України	22	21	23
Питома вага у валовій продукції сільського господарства, %	2,8	2,6	2,5
Місце серед регіонів України	19	21	22
Питома вага в експорті товарів, %	1,0	0,7	1,0
Місце серед регіонів України	18	19	14
Питома вага в імпорті товарів, %	2,6	1,5	1,4
Місце серед регіонів України	7	11	11
Питома вага в обсягу інвестицій в основний капітал, %	1,2	1,5	1,2
Місце серед регіонів України	22	21	18
Питома вага в обсягу прямих іноземних інвестицій, %	1,3	0,8	0,6
Місце серед регіонів України	14	15	17
Питома вага у роздрібному товарообороті, %	1,9	1,7	1,9
Місце серед регіонів України	19	20	15
Питома вага регіону за чисельністю населення, %	2,2	2,3	2,3
Місце серед регіонів України	25	24	23

Нерівномірність розміщення виробничого комплексу по території області знайшла своє відображення на рівні урбанізації окремих районів. Найбільший рівень урбанізації – в Луцькому районі, високим рівнем урбанізації відзначаються Ковельський, Іваничівський та Володимир-Волинський райони, які є промислово зорієнтованими. Рівень урбанізації районів із переважним аграрним напрямом розвитку вирізняється показниками, нижчими за середньообласні.

Низька урбанізація та низька щільність населення передусім периферійних районів створює додаткові проблеми регіонального

розвитку, пов'язані з обмеженістю трудових ресурсів, розпорошенням органів та закладів, що надають послуги місцевому населенню.

Упродовж 1989–2013 рр. населення області скоротилося лише на 1,9 відсотка, а починаючи з 2006 р. чисельність населення зростає, в основному, за рахунок природного приросту.

У гео економічному просторі України Волинська область посідає важливе місце, що зумовлено зручним транспортно-географічним положенням регіону, зосередженням тут значного природно-ресурсного, трудового та економічного потенціалу, особливостями

Таблиця 5

Основні показники економіки України та Волинської області у розрахунку на 1 особу населення

Показники	Роки		
	2005	2008	2013
Валовий регіональний продукт, грн.			
Волинська область	6285	12 340	19 249*
Україна	9372	20 495	32 002*
Місце серед регіонів України	19	19	22
Обсяг промислової продукції, грн.			
Волинська область	5158	8963	9802
Україна	9947	20 331	24 333
Місце серед регіонів України	16	15	23
Обсяг продукції сільського господарства, грн. (у порівняних цінах 2010 року)			
Волинська область	4805	4965	6097
Україна	3813	4357	5559
Місце серед регіонів України	11	11	12
Обсяг експорту товарів, дол. США			
Волинська область	269	449	604
Україна	730	1451	1394
Місце серед регіонів України			
Обсяг імпорту товарів, дол. США			
Волинська область	638	1262	1046
Україна	769	1854	1694
Місце серед регіонів України			
Обсяг інвестицій в основний капітал, грн.			
Волинська область	1140,1	3376	3206
Україна	1983,9	5058	5909
Місце серед регіонів України	17	18	17
Обсяг прямих іноземних інвестицій, дол. США			
Волинська область	109	211	327
Україна	349	774	1284
Місце серед регіонів України	12	7	17
Обсяг роздрібного товарообороту, грн.			
Волинська область	1759	4155	7847
Україна	2003	5338	9436
Місце серед регіонів України	9	14	10

* 2012 рік.

історичного та територіального розвитку її господарства.

За чисельністю наявного населення Волинська область займає 23 місце в Україні (менше – у Кіровоградській (987,6 тис. осіб) та Чернівецькій (908,5 тис. осіб) областях) та 18 місце серед регіонів – за щільністю населення у розрахунку на 1 км².

Населення області на 1 січня 2014 р. становило 1041,2 тис. осіб (2,3% населення України).

Щільність населення становить 52 особи на 1 км², що значно менше за середній показник по країні (75 осіб на 1 км²), майже удвічі менше, ніж у Закарпатській (98 чол.) та Івано-Франківській (99 чол.), у 2,2 раза – ніж у Львівській (116 чол.) та Чернівецькій областях, у 1,5 раза – від Тернопільської, на 21,2 та 10,3 відсотка – від Хмельницької (63 чол.) та Рівненської (58 чол.) областей. Серед областей Західного регіону область випереджає лише Житомирську область (42 чол. на 1 км²).

Питома вага реалізації інноваційної продукції області у загальнодержавному обсязі серед областей Західного регіону за 2013 р. становила 0,8 відсотка – і це четверте місце (у Закарпатській області – 3,8 відсотка, Івано-Франківській – 2,5 відсотка, Львівській – 2,4 відсотка, Тернопільській – 0,4 відсотка, Рівненській та Чернівецькій областях – по 0,3 відсотка). Таким чином, внесок області в інноваційний розвиток країни є досить посереднім.

Волинська область може бути кваліфікована як аграрно-індустріальний регіон, питома вага промислового виробництва якого у 2013 р. становила 0,9 відсотка від обсягу промисловості країни. За цим показником область займає лише 23 місце серед інших регіонів (табл. 4).

Незважаючи на низьку частку реалізованої промислової продукції Волинської області в загальнодержавному обсязі, частка регіону у складі окремих видів діяльності вагоміша за середньообласний показник. На підприємствах області у 2013 р. вироблено 92 відсотки загальнодержавного обсягу електричних трансформаторів, більше половини (53,5 відсотка) кетчупів та томатних соусів, третя частина майонезу та емульгованих соусів, 12,2 відсотка замороженого м'яса великої рогатої худоби, 21,2 відсотка деревостружкових плит та подібних плит з деревини, 12 відсотків меблів для офісів і підприємств торгівлі.

Об'єктивне визначення місця та ролі області в країні було б неповним без аналізу основних показників функціонування еко-

номіки, приведених у розрахунку на 1 особу населення. Значною мірою вони підтверджують виявлені особливості розвитку області, роблять їх більш рельєфними.

Так, у 2013 р. обсяг промислового виробництва у розрахунку на 1 особу населення в області був майже у 2,5 раза нижчим за середньодержавний показник. Натомість продукція сільського господарства – більша на 10 відсотків. Однак у 2005 р. така диференціація становила 2 рази та 26 відсотків, що свідчить про нижчі темпи розвитку економіки регіону порівняно з середніми показниками по Україні. Про це свідчать і показники валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу. Вищим порівняно з Україною був темп зростання обсягу експорту товарів (2,2 раза по області, 1,9 раза – по Україні) (табл. 5).

Важливим моментом покращення економічного стану регіону є основні планувальні документи території.

Окрім Стратегії економічного і соціального розвитку Волинської області на період до 2020 р. базовим планувальним документом території є Схема планування території Волинської області (перспективний комплексний просторовий план до 2031 р.), яка розроблена у 2010 р. авторським колективом інституту «Діпромисто» та науковцями провідних вузів області. Головною метою розробки схем планування території областей у сучасних умовах є створення перспективної програми використання території області на основі її оптимальної організації, яка б відповідала розвитку як регіону, так і України загалом. Схема планування території області передбачає створення планувальної основи для раціонального використання території, визначення пріоритетів розвитку господарського комплексу та інженерно-транспортної інфраструктури, охорони довкілля, охорони здоров'я населення, збереження пам'яток історії та культури.

Зважаючи на важливість розроблення схем планування усіх територіальних одиниць, за рахунок виділених у 2012 р. з обласного бюджету коштів у сумі 370,8 тис. грн. відповідно до Регіональної програми розроблення планувальної документації в області виготовлені цифрові векторні карти М1:10000 (підоснова для розроблення схем планування територій всіх районів області) для Ковельського, Старовижівського та Іваничівського районів, протягом 2013 р. – Ківерцівського, Луцького, Рожищенського, Турійського та Шацького районів.

У 2014 р. кошти обласного бюджету в сумі 1890,4 тис. гривень були спрямовані на завершення робіт зі створення цифрової карти Володимир-Волинського, Горохівського, Камінь-Каширського, Любешівського, Любомльського та Ратнівського районів.

Висновки з цього дослідження. Для розроблення шляхів покращення взаємозв'язків між суспільством і економікою у статті приведений комплекс виконаних досліджень, що розкривають суть взаємозв'язку демографічного та гео економічного потенціалу, дають йому наукову оцінку та представляють теоретично-прикладні основи, підходи і способи, схеми планування території областей у сучасних умовах. В області забезпечено позитивну динаміку розвитку економічно активного населення. Якщо у 2005 р. чисельність економічно активного населення становила 471,8 тис. осіб, то у 2013 р. – 483,6 тис. осіб.

Пропозиція робочої сили за цей період зросла на 2,5 відсотка.

Позитивна динаміка зайнятого населення в області спостерігається з 2005 р. Економічною діяльністю в регіоні зайнято понад 90 відсотків економічно активного населення. Зокрема, у 2011 р. – 440,1 тис. осіб (91,7%), у

2012 р. – 442,8 тис. осіб (91,9%), у 2013 р. – 445,7 тис. осіб (92,2%).

Тенденція останніх років свідчить про стабілізацію ситуації в демографічній сфері (зокрема, зростання чисельності населення, покращення міграційного балансу), а також збільшення зайнятих економічною діяльністю, зменшення кількості безробітних та зростання економічної активності населення у регіоні.

Незважаючи на зниження коефіцієнта народжуваності у 2015 р. порівняно з 2012 р., у Волинській області цей показник вищий, ніж по Україні загалом, у тому числі в міських та сільських поселеннях. Коефіцієнт смертності у Волинській області нижчий, ніж по Україні загалом, у міських та сільських поселеннях як у 2012 р., так і у 2013 р.

Водночас область є найбільш перспективною у Західному регіоні України на середньострокову та довгострокову перспективу щодо наявності трудових ресурсів за рахунок дітей, що дасть змогу пом'якшити демографічне навантаження на працездатне населення громадянами похилого віку.

Сьогодні існує надлишок трудових ресурсів у поліських територіях області (північна частина регіону).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко-Бойчук О. Розвиток міст як пріоритет внутрішньої політики держави // Управління сучасним містом. – 2006. – № 3-4/7(23–24). – С. 24.
2. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року. – Луцьк, 2014. – 80 с.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 25.06.1991 р. № 1264-12 – С. 2.